

Holism as A Contemporary Educational Approach: A Conceptual, Theoretical and Philosophical Justification in the Context of Historical Development

Seyfullah SAHINOĞLU*

Abstract

All societies planning to build up a more comfortable and livable world agree that the most correct and virtuous movement towards this goal is to meet the educational needs and expectations of young generations. In this context, creating educational platforms where the most modern facilities and opportunities are offered is among their main duties. In this way, keeping individuals who complete their development through a whole and integrative educational process, in a protected position requires a very particular care and importance. Nowadays, where education problems have gained a global dimension, people and states have sought a more effective and comprehensive approach and model in order to find and implement common solutions to the issue. As a result, societies and nations considering that the most important task of developing a human model capable of overcoming global problems falls into education, realized that it is more correct and important to raise people who adopt universal principles and values such as love, respect, compassion, mercy, self-awareness and social justice along with having a sense of responsibility towards nature, earth and the universe instead of raising monotonous individuals who focus only on economic efficiency as envisaged by modern educational systems and understandings.

In this article, the claim of the holistic approach which is as an effective education model on a global scale that deals with issues and events in the context of wholeness and integrity will be studied in terms of meeting educational goals and expectations.

Keywords: Holism, Education, Approach, Nature, Universe.

Çağdaş Bir Eğitim Yaklaşımı Olarak Holizm (Bütünsellik): Tarihsel Gelişim Bağlamında Kavramsal, Kuramsal ve Felsefi Bir Temellendirme

Seyfullah ŞAHİNOĞLU

* Doctorate Student, University of Istanbul Social Science Institute, Department of Philosophy and Religion Sciences, Branch of Education of Religion, Istanbul, Turkey.

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

seyfayseomer@gmail.com

ORCID 0000-0002-4675-2916

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 07 December / Aralık 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 10 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 January / Ocak 2021

Volume / Cilt: 8; **Issue / Sayı:** 15; **Pages / Sayfa:** 418-441.

Suggested ISNAD Citation: Seyfullah Şahinoğlu, "Çağdaş Bir Eğitim Yaklaşımı Olarak Holizm (Bütünsellik): Tarihsel Gelişim Bağlamında Kavramsal, Kuramsal ve Felsefi Bir Temellendirme", *Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 8/14 (Ocak-January 2021), 418-441. www.dergipark.org.tr

Öz

Daha müreffeh ve yaşanabilir bir dünya inşa etmeyi kurgulayan tüm toplumlar, bu amaca dönük en doğru ve erdemli hareketin genç kuşakların eğitime dair ihtiyaç ve beklentileri karşılamak olduğunu kesinlikle kabul etmektedir. Bu kapsamda en çağdaş imkân ve fırsatların sunulduğu eğitim platformları oluşturmak, onların belli başlı en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Bu şekilde tam ve eksiksiz bir eğitim sürecinden geçerek gelişimini tamamlayan bireylerin korunaklı bir konum ve ortama sahip olmaları ise, ayrı bir önem arz etmektedir. Eğitim sorunlarının küresel bir boyut kazandığı günümüzde insanlar ve devletler, konuya ilişkin ortak çözüm bulmak ve uygulamak amacıyla daha etkin ve kapsamlı bir yaklaşım ve model arayışına koyulmuştur. Neticede toplum ve uluslar, küresel sorunların üstesinden gelebilecek kabiliyet ve donanımı haiz bir insan modeli ortaya koymada en önemli görevin eğitime ait olduğunu fark etmiş ve modern eğitim anlayışının öngördüğü şekliyle ekonomik verimliliği esas alan tekdüze bireyler yetiştirmek yerine, sevgi, saygı, şefkat, merhamet, öz farkındalık ve sosyal adalet duygusu gibi evrensel ilke ve değerleri benimseyen, doğa, yeryüzü ve evrene karşı sorumluluk bilinci taşıyan erdem ve fazilet sahibi insan yetiştirmenin çok daha doğru ve önemli olduğunu kavramaya başlamıştır.

Bu makalede, konu ve olayları tamlık ve bütünlük bağlamında ele alan holistik (bütünsel) yaklaşımın küresel ölçekte etkin bir eğitim modeli önermesinden dolayı eğitime dair hedef ve beklentileri karşılama iddiası araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Holizm, Eğitim, Yaklaşım, Doğa, Evren.

GİRİŞ

Genel de eğitim özeldir din eğitiminde temel amaç, kolektif bir bilincin kodlarını taşıyan inanç, düşünce, ahlak, değer ve kimliğe dair her türlü içerik ve ayrıntıyla şekillenen toplumsal ve kültürel zenginliğin devamını sağlayacak kaliteli ve nitelikli kuşaklar yetiştirmektir. Aslında günümüzde sıklıkla dile getirildiği üzere, insan kaynaklı tahribatın ana nedeni olarak gösterilen ve neredeyse alternatif tüm eğitim yaklaşımlarının tetikleyicisi olan Aydınlanma Çağı'nın mekanistik ve indirgemeci (redüksiyonist) eğitim düşünce ve anlayışında bile söz konusu faydaya sürekli bir vurgu yapılmaktadır. Bu eğitim sistemini savunanlar, insanlığın önüne koydukları her türlü imkan ve yenilikle yaşamsal dinamizme güç ve ivme kattıklarını ve daha iyi bir geleceğin kapısını araladıklarını iddia etmektedir. Netice itibarıyla tüm bu söz, tespit ve iddialar iyimser bir yaklaşım olmanın ötesine geçememiş ve nükleer silahlanma, biyolojik savaşlar, çevre kirliliği, açlık ve kuraklık, kaynak israfı, bir türlü gerçekleşmeyen kadın hakları, işsizlik ve gelir adaletsizliği gibi insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar zorlu ve büyük sorunlar küresel bir anlam ve hüviyet kazanarak gün yüzüne çıkmış ve insanlık gündemini meşgul eder olmuştur.

1980'lerin ortalarından itibaren adı, yeni bir eğitim hareketi olarak Kuzey Amerika'da duyulmaya başlayan, 'Mekanistik' veya 'Kartezyen-Newtoncu' dünya görüşüne uyarlı ana akım eğitim sistemlerine bir tepki olarak ortaya çıkan holistik (bütünsel) eğitim modelinde, insanın tek ya da avantaj sağlayan birkaç yönüyle değil maddi-manevi tüm yönleriyle ele alınması ve bu çerçevede belirlenecek bir eğitim stratejisine bağlı kalınarak öğretimini tamamlaması en temel şart olarak ileri sürülmüştür. Hayatın, canlı ve anlamlı pek çok parçadan meydana gelen eşsiz bir bütünü temsil ettiğini düşünen holistik eğitimciler göre buradaki temel amaç, holistik eğitim modelinin uygulandı-

ği okullarda öğrencilerin, kendilerine sunulan fayda ve avantajlardan haberdar edilmesi- dir. Dönemsel bir rahatlama veya aydınlanmanın rağbet görmeyip holistik ilke ve kuralların gözetildiği bu okullarda öğrenciler, doğal olarak zengin bir içerik ve kapsamlı bir müfreda- ta sahip olmanın yanı sıra geleneksel ve baskın eğitim anlayışının neden olduğu kaygı ve sorunların tam ve bütünlük kriterleri dikkate alınarak çözüme kavuştuğu daha uygun, etkin ve kalıcı bir eğitim imkân ve ayrıcalığına sahip olmaktadır.

'Holizm (bütünsellik)' ve 'holistik (bütünsel)' kavramları, günümüzde farklı il- mi disiplin ve bilimsel alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Sürekli ve hızla artan popüleritesi yanında etkinlik ve kapsamı da genişleyen ve holistik bir dünya görüşü yahut bakış açısını simgeleyen bu kavramlar başta eğitim, felsefe, psikoloji ve tıp olmak üzere; sanattan müziğe, hukuktan işletme ve ekonomiye, tıp ve eczacılıktan mimarlık ve mühendisliğe yahut dil ve ekoloji çalışmalarından hemşirelik ve beslenmeye, profesyo- nel bir çok alanda giderek artan bir rağbetle karşılaşmaktadır.

1. Holizm (Bütünsellik) Nedir?

1.1. Sözlük Anlamı

En yaygın ve kabul gören şekliyle holizm (bütünsellik); bütünün, meydana geldi- ği parçaların toplamından daha anlamlı, önemli ve değerli olduğunu savunan felsefi bir görüştür. Kelimenin sıfat hali olan holistik (bütünsel veya bütünselliğe ait) ise, 'bir şeyin veya bir kimsenin parça olarak değil de bir bütün olarak konu edilmesi' ni ifade etmektedir.¹

Holizm (bütünsellik) bazen 'bütünün, kendisini meydana getiren parçala- rın toplamından daha büyük olduğuna dair bir teori' olarak tanımlanırken bazen 'böyle bir teori veya inanca dayalı bir uygulama', bazen de 'insanı ruh ve beden olarak bölünmez bir bütün kabul eden felsefi görüş' veya 'doğanın bütünlüğü inancı' ya da 'evrendeki her şeyin birbirine hem bağımlı hem de bağlantılı olduğu bir düşünce' şeklinde karşımı- za çıkmaktadır.

Yunanca tüm(all), bütün(whole) ve toplam(total) anlamına gelen holos kelimesinden türeyen holizm (bütünsellik), belirli bir sisteme (sosyal, ekonomik, zihin- sel, dilsel, biyolojik, kimyasal vb.) ait tüm özelliklerin, bileşen parçalar tarafından tek başına belirlenemeyeceği veya açıklanamayacağı bir kavramı ifade etmektedir.²

Anlamsal bir derinlik elde etmek amacıyla bütün-parça ilişkisi bağlamın- da kapsamlı bir değerlendirme yapmak kaçınılmaz görünmektedir. Buna göre; "Bütün, kendini oluşturan parçalara muhtaçtır. Amaç bütünün görevini yerine getirmesidir. Parça

¹ Colin McIntosh, *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, (England: Cambridge University Press, 2013), 744.

² Michael Schemmann, "The Holistic Curriculum in Higher Education", *Abai Üniversitesi Yıllık Bilimsel Konferans*, (Almatı: 30 Nisan 2008).

da yalnızca buna hizmet eder."³ Aristo'nun ifadesiyle 'parçaların birlikteliğinden yahut toplamından daha öte ve farklı bir değer kazanan bütün', aslında çok daha önemli bir olgu haline gelmektedir. Bundan dolayı holizm (bütünsellik), "birbiri ile ilgili ve birbirine eklenmiş parçaların bir arada değerlendirilmesi ile öznenin gerçek niteliğinin kavranabileceğini kabul eden bir yaklaşım biçimi"⁴ olarak da bilinmektedir.

1.2. Terim Anlamı

Holizm(bütünsellik) terimini ilk defa kullanarak tanımını yapan Güney Afrika- lı devlet adamı General Jan Christiaan Smuts olmuştur (1870 - 1950).⁵ 1926 yılında yazdığı kitabında⁶ holizmi, doğada evrimsel bir süreç geçiren tüm parçaların kendi toplamından daha büyük bütünleri oluşturma eğilimi olarak tanımlamıştır. Smuts, eserinde bu terimi 'hol, holistik, holizm, hologram, katolik, all, whole' vb. daha pek çok kelimenin kökenini oluşturan Yunanca bütün anlamına gelen 'olos' kelimesine dayandırmıştır.⁷

Bütünsellik anlamına gelen holizm terimini fikir, felsefe ve eğitim programı bağlamında ele alıp sanatsal, felsefi ve bilimsel yazına kazandıran General Jan Christiaan Smuts, esasen Hollanda kökenli bir İngiliz düşünür olup 19. yüzyılın ilk yarısında Büyük Britanya hegemonyasındaki Güney Afrika'da 2 yıl, toplamda ise 14 yıl başbakanlık yapmış biridir. Anlaşılan o ki Smuts, holizm (bütünsellik) terimini bilimsel yöntemin temel yaklaşım biçimi olan redüksiyonizmin (indirgemeciliğin) dikotomik (daimi tümleşik)⁸ karşıtı olsun diye benimsemiştir. Bu amaçla yazdığı düşünülen *Holism and Evolution* adlı eseri, aralarında Sistem Teorisi'nin kurucusu Ludwig von Bertalanffy'nin de bulunduğu birçok bilim insanına ilham kaynağı olmuştur. Kitapta öne çıkan diğer bir temel vurgu ise 'bütünün, bileşenlerinin toplamından daha değerli ve önemli' olduğu şeklindeki tespitin ilkesel bir boyut kazanarak "evrim olgusu içinde genel bir geçerliliğe sahip olduğunun"⁹ ifade edilmesidir.

Öte yandan bu girişimin gerçekleştiği 1926 yılında mikro fizikte kuantum kuramı konusunda holistik (bütünsel) görüşün bir ürünü olarak görülebilecek Kopenhag yorumunun redüksiyonist (indirgemeci) görüşe üstünlük kazandığını dile getiren Özcan'a göre bu dönemi, 'holistik-devrimsel zirve' olarak adlandırmak mümkündür. Ona göre bu holistik dönem, takriben beş çeyrek asır önce, 19. yüzyıl başlarında J. Dalton ve

³ Ömer Demir, "Din Eğitiminde Bütüncül Dünya Görüşü Çerçevesinde Bütünsel Öğrenme", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1, (Bayburt: 2015), 76.

⁴ Demir, "Din Eğitiminde Bütüncül Dünya Görüşü Çerçevesinde Bütünsel Öğrenme", 76.

⁵ Schemmann, "The Holistic Curriculum in Higher Education", 3.

⁶ Jan Christiaan Smuts, *Holism and Evolution*, (Maine: The Gestalt Journal Press, 2013).

⁷ R.H. Clarken, "Wholistic Education: Toward a Definition and Description", *The 2006 Annual Meeting of the American Educational Research Association*, (San Francisco: 7-11 Nisan, 2006).

⁸ Mustafa Özcan, "Holistik Bilim", Temmuz 18, 2012 <http://kadikoydusunceplatformu.org/holistik-bilim-mustafa-ozcan-18-07-2012/> (Erişim: 03/09/2020).

⁹ Mustafa Özcan, "Holistik Bilim", Temmuz 18, 2012, <http://kadikoydusunceplatformu.org/holistik-bilim-mustafa-ozcan-18-07-2012/> (Erişim: 03/09/2020).

J.L.Proust tarafından ortaya atılan tamamen atomistik nitelikte bir redüksiyonist (indirgemeci) yaklaşım olan 'analitik-devrimsel zirve' dönemine diyalektik bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyolojinin kurucularından Fransız sosyolog Emile Durkheim'e göre holizm (bütünsellik) kavramı, "toplumların, sadece bireylerden oluşan kuru birer yığın ve kalabalıklar olduğu fikrini çürütmektedir."¹⁰

Holizmin antropolojide üç farklı kullanım alanına sahip olduğunu söyleyen ve bunları geniş bir biçimde ele alan Louis Dumont(1911-1998)¹¹ holizm ve bireyselliği iki farklı toplum türü olarak ele alıp karşılaştırır ve bunlardan birinin bireyci bir toplumda yaşayan modern insanlar, diğerinin ise kimlik ve kişiliklerini ait oldukları toplumun bütününde görebilen ve bulabilen eski Yunanlılar olduğu sonucuna varır.¹²

Anna Lemkow, bu dünya görüşünün ana prensibini özetlemeye çalıştığı *The Wholeness Principle (Bütünlük Prensibi)*¹³ adlı eserinde "Bütün yaşamın birliği ve tekliliği, nihai Hakikat ya da Mutlak'ın her yere yayılmış olması, çok boyutluluk ya da varoluşun hiyerarşik karakteri..."¹⁴ ifadeleriyle konunun inanç, ahlak ve maneviyat varyantlarında ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Holistik eğitim fikrinin öncülerinden Ron Miller'e göre holizm(bütünsellik); bölünmemiş ve her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu bütün bir evren görüşünü savunmakta ve bu bütün, birçok katman ya da konteks aracılığıyla her şeyi kapsayan yaratıcı bir kaynağı temsil etmektedir. Miller ayrıca, varoluşun hiyerarşik karakterinden söz eden Lemkow'un aslında bununla içinde daha az kapsayıcı fenomenlerin anlam kazandığı geniş kontekslere sahip daha kapsayıcı ve kucaklayıcı (daha bütün) bazı fenomenleri kast ettiğini öne sürmektedir.¹⁵

Bazı holistik düşünürler ise bu bağlamda holarchical kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Bunlardan biri olan Ken Wilber¹⁶ bununla realitenin, esasında bütünler içindeki bütünlerden oluştuğuna işaret etmektedir. Bu durumda, "Hiçbir şey bir tür konteks olmaksızın var olamaz, hiçbir şey yalnızca ayrılmış, bağlantısı koparılmış bir parça değildir."¹⁷ tespitinde bulunmaktadır.

Bilimde de karşılığı olan ve bir hayli rağbet gören holizm kavramının, bir sistem düşüncesine delalet ettiği bilinmektedir. Bu doğrultuda peşi sıra ortaya çıkan ve türev-

¹⁰ Schemmann, "The Holistic Curriculum in Higher Education", 3.

¹¹ Bruce Kapferer, "Louis Dumont and a Holist Anthropology", *Experiments in Holism: Theory and Practice in Contemporary Anthropology*, ed. Ton Otto & Nils Bubandt, (Oxford: Wiley-Blackwell, 2010), 187-208.

¹² Schemmann, "The Holistic Curriculum in Higher Education", 3.

¹³ Anna F. Lemkow, *The Wholeness Principle: Dynamics of Unity Within Science, Religion, and Society*, (Illinois: Quest Books, 1990).

¹⁴ Lemkow, *The Wholeness Principle: Dynamics of Unity Within Science, Religion, and Society*, 23.

¹⁵ Ron Miller, "Bütüncül Eğitimin Felsefi Kaynakları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/10, (İstanbul: 2005), 37.

¹⁶ Ken Wilber, *Sex, Ecology, Spirituality: The Spirit of Evolution*, (New York: Shambhala Publications, 1995).

¹⁷ Miller, "Bütüncül Eğitimin Felsefi Kaynakları", 37.

sel anlamı olduğu varsayılan “kaos ve karmaşıklık”¹⁸ gibi durumlar ise yeni veya acılmış gibi duran ancak bir elemanın özellikleriyle açıklanamayacak derecede karmaşık bir yapıya sahiptir.

Bilgi ile birlikte ‘know-how’, ‘know-who’, ‘know-what’ ve ‘know-why’ gibi tekniklerin önemli bir faktör olarak algılandığı mevcut işletme ekonomilerinde ise, holistik (bütünsel) teori “inovatif (yenilikçi) sistemin”¹⁹ zaman içinde nasıl geliştiğini hesaba katmaktadır.

Michael Esfeld, “20.yüzyılın başlarından itibaren holizm kavramının başta felsefe ve quantum fizik alanında yaygın olarak kullanıldığını daha sonra sağlık/tıp ve din alanında ciddi bir popülarite kazandığını”²⁰ ifade etmektedir. Letcher, “kelimenin kökünün insanlık tarihi bağlamında daha da gerilere, eski Yunan ve Mısır medeniyeti dönemlerine kadar uzandığını vurgulayarak holizm kavramını sanatsal bir bakış açısıyla”²¹ ele alıp yorumlamaktadır.

Günümüzde yabancı dil öğretiminde aktif olarak kullanılan holizm (bütünsellik) tabanlı yöntem, teknik ve yaklaşımların sürekli artan varlığı neticesinde bir dönem özellikle tıp literatüründe sıkça rastlanılan bu kavram, eğitim alanında da boy göstererek daha etkin ve yaygın bir kullanımla eylem ve uygulama sahasını olabildiğince genişletmiştir. Bu açıdan bakıldığında, alan entegrasyonunu tamamlayan ve öz itibarıyla madde ve mana bütünlüğünü ifade etmek için kullanılan holizm, geleneksel ve çağdaş kuramlara birlikte yer veren yapısıyla bir tercih olmaktan ziyade zorunluluk vurgusuyla anılmaya başlanmıştır.

‘Kavramsal olarak tüm boyutların birlikte değerlendirildiği bir yaklaşım veya orta ve dengeli bir yol’ gibi anlamları olan holizm (bütünsellik), özellikle eğitim sürecinde uygulanan tüm aktif teknik ve yöntemlere eşit derecede önem ve değer verdiğinden eğitim çevrelerinde ‘holistik (bütünsel) yaklaşım’ adıyla bilinir olmuştur.

Ron Miller’e göre holistik (bütünsel) bir eğitim; her insanın içinde yaşadığı toplum ve doğal dünyada şefkat ve barış gibi manevi değerler yordamıyla kurduğu irtibatlarla kendine sunulan imkân ve kabiliyeti fark edip anlam ve tecrübe ilişkisinden doğan kazanım ve birikimle de yaşamsal kimlik ve amaca kavuşma öncülüne dayanmaktadır.²² Miller, “Bütünsel eğitim, belirli bir yöntem veya teknik olarak tanımlanmamalıdır; aksine, bir

¹⁸ Ludwig von Bertalanffy, *General Systems Theory: Foundations, Development, Applications*, (New York: George Braziller Inc., 1968).

¹⁹ Schemmann, “The Holistic Curriculum in Higher Education”, 4.

²⁰ Michael Esfeld, “Holism and Analytic Philosophy”, *Mind* 107/426, (Oxford: Oxford University Press, 1998), 365-380.

²¹ Natalie Letcher, *Holism in Ancient Egypt and Greece*, <https://sacredaesthetic.wordpress.com/about/about-natalie/> (Erişim: 14/09/2020).

²² Ron Miller, “Holistic Education: A Brief Introduction”, *the encyclopaedia of informal education*, 2000, <http://infed.org/mobi/a-brief-introduction-to-holistic-education/> (Erişim: 16/09/2020).

paradigma yani değişik şekillerde uygulanabilen bir dizi temel varsayım ve ilke olarak görülmelidir."²³ diyerek konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Abraham Maslow'a göre ise holistik (bütünsel) bir eğitim, her insanın entelektüel, duygusal, sosyal, fiziksel, sanatsal, yaratıcı ve manevi potansiyellerini geliştirerek öğrencilerin kendini gerçekleştirme yoluyla zirvenin en tepesinde olmalarına yardımcı olmaktadır.²⁴

Doğal olarak bu tanım ve ifadeler bizi, "holistik (bütünsel) eğitimin bir insanı her yönüyle, bilişsel ve duyuşsal düzeylerdeki tüm gelişim aşamalarını en kapsamlı bir biçimde ele aldığı"²⁵ sonucuna götürmektedir. Diğer bir deyişle eğitim açısından **holizm**, "Kişinin imkân dâhilinde en iyi ya da en güzel olmasını sağlamak adına bir insanı meydana getiren tüm unsurları dikkate alan en insani gelişmeyi amaçlamaktadır."²⁶

2. Holizmin (Bütünsellik) Felsefi Temelleri

2.1. Tarihsel Arka Plan

Her ne kadar birçok araştırmacı²⁷, holizm kavramını Yunanca olos kelimesinden türeterek günümüzdeki bütünsellik anlamıyla ilk defa kullananın, Holism and Evolution adlı kitabı 1926 yılında yayımlandığında tüm dikkatleri üzerine çeken Güney Afrikalı biyolog ve devlet adamı General Jan Christiaan Smuts olduğunda hemfikir olsa da her biri farklı araştırma sahasında yetkin ve holistik yaklaşımdan azami derecede istifade etmiş önemli bazı bilim insanı ve araştırmacı²⁸ ise tam aksine, holizm kavramını ilk kullananın Smuts olmadığını ve tarihsel seyrinin eski Yunan medeniyetine kadar uzandığını iddia etmektedir. Kökü Yunan, Mısır, Hint ve Çin gibi kadim medeniyet geleneklerine kadar uzanan holistik dünya görüşü; tam bir program ve denge içerisindeki her şeyin birbiriyle uyumlu olarak ana düzenin sürdürülmesine hizmet ettiğini öngörmektedir.

Nitekim Freeman, dünya savaşları arasındaki dönemde çeşitli düşünce okullarında, Smut'un özgün fikirlerinin ötesinde holizm kavramının gelişmek için uygun bir zemin bulduğundan bahsederek²⁹ bu konudaki düşüncesini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

²³ Ron Miller, *What are Schools for: Holistic Education in American Culture*, (Brandon, VT: Holistic Education Press, 1992).

²⁴ Schemmann, "The Holistic Curriculum in Higher Education", 3.

²⁵ Karan Singh, "Education for the Global Society", *Learning: The Treasure Within, The Report to UNESCO of The International Commission on Education for The Twenty First Century*, (Paris: UNESCO, 1996).

²⁶ Sirous Mahmoudi v.d., "Holistic Education: An Approach for 21 Century", *International Education Studies* 5/2, (Isfahan-Iran: 2012), 179.

²⁷ Bu araştırmacılar arasında özellikle 'Michael Esfeld, H.L. Ansbacher, G. Becht, R.H. Clarcken, J. Freeman, C. Jolliot, L. McEvoy, & A. Duffy, M.J. Owen & C.A. Holmes, G.R. Taylor, S.J. Hawkins, & D.S.Harvey' örnek olarak gösterilebilir.

²⁸ Bunlar arasında, 'Natalie Letcher, M.J. Owen & C.A. Holmes, G.R. Taylor, S.J. Hawkins, & D.S.Harvey' öne çıkan isimlerdir.

²⁹ Joshua Freeman, "Towards a Definition of Holism", *British Journal of General Practice* 55/511, (London: Royal College of General Practitioners, 2005), 154-155.

Holizmin kavramsal varlığı ve kullanım alanını milattan önceki dönemlere kadar götürünlere göre holistik ideal, devrin yerli kültürlerinde izine rastlanılabilen bir olgudur. Bu yüzden olsa gerek bir aborijin veya yerli kişi, genellikle dünyayı ve evreni anlam-la aşılannmış olarak görür. Holistik eğitimciler de, eğitimde var olan bu anlam ve amaç duygusunu geri kazanmak için çaba gösterirler.

Evreni, parçalara indirgenemeyen entegre bütünlerden oluşan bir yapı olarak gören ve bu durumu holizm kelimesine kaynaklık eden holon kavramıyla açıklayan Yunanlılar, öğrenmede holistik bir yaklaşımı savunmuştur. Bu nedenle, "know thyself! (kendini tanı!) ifadesi ve çağrısıyla her insanı kendi yaşamını incelemeye teşvik eden Sokrates, holistik bir eğitimci olarak görülebilir."³⁰

20. Yüzyılın başlarında bir kavram olarak kullanılmaya başlayan ve özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda Amerika'da gerçekleşen bilim ve kültür hareketliliğinde tarz ve tavrını belli eden holistik paradigma, 1980'lerde değişik alanlarda canlı ve tutarlı bir entelektüel hareket olarak ortaya çıkarak bir çok düşünür ve araştırmacı tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak holistik eğitim, o sıralar revaçta olan Yeni Çağ hareketi ile özdeş bir yapıya sahip değildir. Yine 1960'larda görülmeye başlayan karşı kültür hareketine ait bir ürün de değildir. Aksine, Aldous Huxley'in³¹ perennial felsefe olarak tanımladığı, eski manevi gelenek ve kozmolojilerde derin kökleri olan bir harekettir. Fakat 18. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan ve neredeyse tamamında etkili olan sözde Aydınlanma hareketinin getirdiği analitik düşünme ve bilimsel mantık her alanda hâkimiyet kurunca, insanlığın gelişen kozmosla olan yakın bağlantısının tanınması ve bilinmesi anlamına gelen söz konusu perennial hikmet, romantizm etiketli muhalif bir harekete dönüşmüştür.³²

Bir tepki akımı olan ve çıkış nedenleri arasında holizm ile ciddi benzerlikler bulunan Romantizm, içinde Jean Jacques Rousseau, Johann Heinrich Pestalozzy ve Fredrich Fröbel gibi bilim insanlarının holistik eğitim teorilerine dair derin kökler barındırmaktadır.³³ Aslında Maria Montessori ve Rudolf Steiner ile Transandantalizm (Deneyüstüçülük/Aşkincılık)³⁴ akımına mensup Rulf Waldo Emerson, William Ellery Channing, Henry David Thoreau, Bronson Alcott ve Fransis Parker gibi 19. ve 20. yüzyıl holistik eğitimcileriyle birlikte bu üç isim; Rousseau, Pestalozzy ve Fröbel, her fırsatta insanoğlunun manevi yönüne vurgu yapmıştır.³⁵

³⁰ Jack Miller, "Holistic Education: Learning for An Interconnected World", *Education for Sustainability*, ed. Robert V. Farrell & George Papagiannis, (Oxford, United Kingdom: EOLSS Publishers, 2009), 291.

³¹ Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, (England: Collins Fontana, 1959).

³² Mahmoudi, "Holistic Education: An Approach for 21 Century", 179.

³³ Ron Miller, "Holism and Meaning: Foundations for a Coherent Holistic Theory", *Caring for New Life: Essays on Holistic Education (Foundations of Holistic Education Series)*, (Brandon, VT: Resource Center for Redesigning, 2000), 19-40.

19.yüzyılın başlarında Ralph Waldo Emerson öncülüğünde başlayan Amerikan edebi, politik ve felsefe akımıdır. O dönemin düşünce akımına ve insanların Tanrı'ya körü körüne bağlılığına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve insanın doğaya yönelmesini istemiştir.

³⁵ Mahmoudi, "Holistic Education: An Approach for 21 Century", 180.

Eski Yunanlılar, insanı bir birey olarak hakkıyla anlamak için “doğanın bir bütün olarak anlaşılması gerektiğine inanırdı.”³⁶ Anadolu'da Efes'te yaşayan Sokrates öncesi (Pre-Socratic) bir filozof olan Efesli Heraklitus (M.Ö.500), “parçalardan ve onları anlamak için kullanılan anlatılardan oluşan bir bütün meydana getiren her şeyin”³⁷ birbiriyle bağlantılı olduğunu düşünmekteydi. Uyumla birlikte uyumsuzluk ve anlaşmazlık durumlarının varlığına olan inancı ve bunu bir zaruret kabul etmesi, Heraklitus'un **holistik** felsefesini destekler nitelikteydi. Ona göre, “çiftler, hem her şeydir hem her şey değildir. Birlikte çizilen ayrı ayrı, parça parça da çizilir. Uyumluluk varsa uyumsuzluk da vardır. Bir (tek olan) her şeyden oluşur ve her şey de birden sadır olur (çıkar).”³⁸

Değişime tabi olmaksızın evrende olduğu gibi kalan ve başka bir varlığa dönüşmeyen hiçbir nesnenin bulunmadığını söyleyerek, “panta rei”³⁹ (her nesne akar) görüşünü ortaya atan Heraklitus'a göre, evrende var olan her şey zıttı ile kaim olup tüm varlıklar varlık gerekçesini bu zıt unsurlardan birini temsil etmeye borçludur. Bu yüzden hiçbir varlık zıttı olmadan tanımlanamaz. İyi-kötü, sıcak-soğuk ve doğru-yanlış gibi kavramlar göreceli olup birbirlerine karşı mutlak bir üstünlük iddiasında bulunamazlar. Evrende görülen muhteşem denge ve düzen, söz konusu zıtlık sayesinde meydana gelmektedir. En küçük bir şaşma yahut denge kaybı logosun ölçü ve kararına zarar vermektedir.

Heraklitus, 'savaş' kavramını farklı bir şekilde ele almaktadır. İnsan, toplum ve ulusların gereksinim duyduğu denge ve düzenin inşa ve devamında savaş ve çatışmaların önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Anlaşılan o ki 'zıtlıkla gelen denge' fikri, onun siyasi düşüncelerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Ancak evrende gözlemlenen tüm bu değişim ve dönüşüm sürecinde hiçbir zaman değişmeyen, düzenleyici niteliğiyle evrensel kurallar koyarak evrenin genel uyumunu sağlayan ve 'temel ilke, yasa, öz, us, kural ve söz' gibi anlamları olan evrensel bir varlık, Logos'tan söz edilmektedir. Bireyin doğru bir çizgide gelişmesi tamamen Logos ve ilkelerine uymasına bağlıdır. Böylece evrende değişim ve dönüşüm hareketliliğinden doğan ve sadece bir görüntüden ibaret olan çokluk yerine gerçek olan birliğin farkına varılarak onun mutlak egemenliğine şahit olunur. Kaldı ki Heraklitus, hayat ve ölüm arasında mahiyet itibarıyla ciddi hiçbir farkın olmadığını savunmaktadır.

³⁶ Michael J. Owen & Clive A. Holmes, “Holism in the Discourse of Nursing”, *Journal of Advanced Nursing* 18/11, (New York: Wiley Publishing, 1993), 1688-1695.

³⁷ Matthew Meyer, *Heraklitus on Meaning and Knowledge Legitimation: Unity and Fragmentation in Primary Thinking*, (Oxford, United Kingdom: Lambert Academic Publishing, 2010).

³⁸ Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, (London, United Kingdom: Taylor & Francis Group, 2005), 51.

³⁹ Vishwanath Prasad Varma, “Sri Aurobindo and Greek Philosophy”, *Philosophy East and West* 10/3-4, (Hawaii: University of Hawaii Press, Ekim 1960 - Ocak 1961), 135-148.

Antik Çağ Yunan filozofu Platon (M.Ö.400) da, "Bağlantılılığın önemini açıklamak ve sembolizmi soyut akıl yürütmeyele birleştirerek..." ifadeleriyle holistik düşünceyi benimsediğini göstermiştir. Bu tespiti yapan Cynthia Hampton, bazı bilginlerin Platon'un holizmine dair bir takım çekinceleri olmasına rağmen, manevi içerik dâhil olmak üzere insan deneyiminin genişliğini kapsama ve bunları rasyonel olarak açıklama yönündeki girişimlerinin söz konusu amaca uygun olduğunu ve esas itibarıyla da bütünsel bir yapı arz ettiğini ileri sürmektedir.⁴⁰

Antik Yunan filozofu Aristoteles (M.Ö.384-322) de, holistik düşünceleriyle tanınmaktadır. Özellikle ona ait olduğu belirtilen "somut holizm (gerçek bütünsellik)"⁴¹ kavramı, bir hayli popülerdir. Theodore Scaltsas, bu holizm biçiminin, bir öznenin parçaları şeklinde değil de esas (nihai) özneler olarak ayrıntılara odaklandığını belirtmektedir. Ona göre, bir özne olmak, bir maddeye ait olan elementlerin birleştiricisi olmaktır. İşte bu, Aristoteles'in somut holizminin temel taşıdır. "Söz konusu birleşme, unsurları (elementleri) bir küme ile ilişkilendirerek değil, temel biçim ilkesine göre öğelerin yeniden tanımlanması ile gerçekleşir."⁴²

Bundan hareketle, Yunan kültüründe resmen kabul edilmese de Sokrat öncesi dönemden 17. yüzyıla kadar olan zaman aralığında, hayatın kendisi ve anlamına dair genel kapsamda öz bir betimleme yapmak amacıyla holistik dünya görüşü ve bakış açılarından büyük ölçüde yararlandığı söylenebilir.⁴³ Buradaki 17. yüzyıl ibaresiyle özellikle Descartes'in (1596-1650) dört kartezyen kural üzerine inşa ettiği ve geliştirdiği bilimsel metodun ortaya çıkış tarihine vurgu yapıldığını belirtmekte fayda var. Bu kurallar; "kanıta dayalı açık ve belirgin fikirler, sorunları yönetilebilir parçalara ayırarak analiz etme, basitten karmaşığa ilerleme ve derin düşünme yoluyla sentezleme"⁴⁴ olarak özetlenebilir.

Ancak Heidegger (1889-1976) Platon'un öğretilerinin pek çok akademisyenin anladığı ve savunduğu şekliyle holistik olmadığını, aksine o sıralar özellikle somut ve gözle görülür olan şeylere odaklanmayı bir gereklilik kabul eden Descartes'in fikirlerinin adeta öncüsü niteliğinde olduğunu iddia etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Batı toplumunda, her varlığın kendisini meydana getiren kısım, parça ve özellik gibi tüm detaylarıyla ayrı ayrı ele alınmasının daha doğru ve uygun ve hatta zorunlu olduğuna dair yeni ve güçlü bir inanç ortaya çıkmıştır. Böylece bu fikirler, Batı bilimsel ve felsefi düşünce sistemine iyice yerleşmiş ve insanı çevreleyen somut şeylere odaklanmak bu yeni

Cynthia Hampton, "Overcoming Dualism: The Importance of the Intermediate in Plato's Philebus", *Feminist Interpretations of Plato*, ed. Nancy Tuana, (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1994), 217-242.

⁴¹ Theodore Scaltsas, *Substances and Universals in Aristotle's Metaphysics*, (New York: Cornell University Press, 1994).

⁴² Scaltsas, *Substances and Universals in Aristotle's Metaphysics*, 7.

⁴³ Owen, "Holism in the Discourse of Nursing", 1688-1695.

Derek Johnston, *A Brief History of Philosophy. From Descartes to Derrida*, (London, Great Britain: Continuum, 2006).

durum için temel bir esas kabul edilmiştir. Şu da bir gerçek ki bu tecrit (izolasyon) duygusu, varlıklar arasındaki ilişkileri görmezden gelerek her şeyin bütünüyle insan tüketimi için öngörüldüğü bir ortam yaratmıştır.⁴⁵

Burada Shroff'un⁴⁶ Owen ve Holmes⁴⁷ tarafından holizmin tarihsel köklerinin tanınmasına dair gündeme getirilen konulara ilişkin yaptığı ekleme ve katkıları unutmamak gerekir. Ona göre, aslında yaklaşık dört yüzyıl öncesine uzanan bir geçmişe sahip holistik bir dünya görüşü, o sıralar holistik karakter taşımayan mevcut pek çok görüş ve düşünceye rağmen evrensel olarak kabul edilen baskın bir düşünce biçimidir. Hatta holizmin tarihsel seyri dikkatle incelendiğinde, zaman ve bölge açısından bir takım farklılıklar gözlemlenmiş olsa da temel kavramların değişmeyerek hep sabit kaldığı görülmektedir. Söz konusu ilavesinde, "insanlar da dâhil olmak üzere evrendeki tüm varlık ve sistemler, müstakil parçaların ayrıştırılarak (izole edilerek) incelenmesi ile anlaşılamayacak birleşik bir bütünün parçası olarak görülmektedir"⁴⁸ diyerek Aristoteles'in 'Bütün, kendini oluşturan parçaların toplamından daha fazladır.' sözüne de bir anlamda açıklık getirmektedir.

2.1.1. Batı Dünyası ve Holizm (Bütünsellik)

Heidegger'in söz konusu keskin çıkışının ardından bilimsel platformlarda sıklıkla gündeme gelen holistik yaklaşım, hakkında en çok konuşulan konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle 80'li yılların ortalarından itibaren etkisini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan holistik yaklaşım, Batı dünyasında farklı algı ve iz düşümlere sahne olmuştur.

80'li yılların ortalarından itibaren ilk olarak Kuzey Amerika'da görülmeye başlayan holistik (bütünsel) eğitim hareketi, etki ve kapsamı sadece eğitimle sınırlı olmayan başta sağlık/tıp, psikoloji, felsefe, dil, hukuk ve fizik olmak üzere diğer bilimsel alanlarda da yansımaları olan güçlü bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Kökü Yunan, Mısır, Hint ve Çin gibi kadim medeniyet geleneklerine uzanan holistik dünya görüşü; tam bir denge ve program içindeki her şeyin birbiriyle uyumlu bir şekilde ana düzenin devamına katkı sunduğunu öngörmektedir. Yaklaşık dört asırlık bir zaman diliminde Batı dünyasındaki beşeri kültür ve medeniyet tekâmülünün hemen her aşamasında önemli bir tesir icra eden holistik yaklaşım; bilimsel ve felsefi birçok farklı görüş, düşünce, akım ve hareket tarafından adeta kuşatılan Batı uygarlığında zaman zaman etkisini yitirmiş gibi gözükse de

⁴⁵ William J. Richardson, *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*, (New York: Fordham University Press, 2003).

⁴⁶ Farah M. Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective: Toward a Framework for Understanding Holistic Health", *Social Theory & Health*, 9/3, (United Kingdom: Palgrave Macmillan Ltd., Ağustos 2011), 244-255.

⁴⁷ Owen, "Holism in the Discourse of Nursing", 1688-1695.

⁴⁸ Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective", 244-255.

gerçekte öz ve varlığını hiçbir zaman kaybetmeyerek bugünlere kadar varlığını sürdürme başarısı gösteren etkili bir paradigmadır.

Ancak Batı'ya ait bilim, sanat ve teknoloji alanında ortaya çıkan her türlü buluş, keşif, icat ve yenilik, birey ve toplumlara aradığı huzur ve sükûnu vermek bir yana yaşamsal kaygı, endişe, korku ve çekincelerin ciddi ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu gidişin önünü almak ya da en azından hızını kesmek adına dönemin bilgin, düşünür ve bilim insanları, geleneksel kalıplamayla ekonomik bir üreten haline dönüştürülmeye çalışılan insanı bu tür sistem ve modellere karşı dirençli hale getirmek amacıyla onu ruh, zihin, duygu, akıl ve maneviyat bütünlüğünde ele alan holistik bir bakış açısıyla onarmaya, güçlendirmeye ve deyim yerindeyse formatlamaya karar vermiştir.

Ortaçağ'dan tevarüs eden her türlü inanç, fikir ve düşünceden Aydınlanma felsefesi sayesinde kurtularak adeta bir arınma dönemi yaşayan Batı dünyası, özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan zaman diliminde mekanist, Kartezyen-Newtoncu, redüksiyonist (indirgemeci) ve parçacı dünya görüşlerine teslim olmuş, kurtulduğunu sandığı sancı ve buhran dolu bir dönemin ardından sıkıntı ve bunalımlı başka bir sürece girmiş ve kendini yeniden çıkış yolu arayan bir durumda bulmuştur. Bu çerçevede, örneğin Jean Jacques Rousseau (1712-1778) bir başkaldırı veya çıkış olarak okunması gereken anlamlı bir teşebbüste bulunarak 'Doğacı Yaklaşımı' öne sürmüştür. Bünyesinde **holistik** bir öz barındıran doğacı yaklaşım sistematüğinde "Rousseau;

- a) akılcılığa karşı duyguculuğu,
- b) toplumculuğa karşı bireyciliği,
- c) baskıcılığa karşı özgürlüğü savunmuştur."⁴⁹

Rousseau, 'Emile' adlı eseriyle aralarında Pestalozzi, Froebel ve Montessori gibi isimlerin yer aldığı kendinden sonraki pek çok batılı eğitimciyi derinden etkilemiştir. İnsanın duygusal, duygusal ve zihinsel olduğu kadar sosyal özellik ve yetenekleriyle de bir bütün olarak algılanması ve gelişiminin buna göre planması gerektiğini öne sürerek holistik bir duruş sergileyen Rousseau'nun insan doğasına yönelik özgün tespit ve görüşleri, eğitimde alternatif yöntem ve model arayışında olanlara öncülük ve rehberlik etmeye devam etmektedir.

Bununla birlikte Rousseau, savunduğu eğitim anlayışının ilkelerini ortaya koyarken holistik bir tutum ve duruş sergilemekten ziyade bir 'hümanist' gibi davranmayı tercih etmiştir. Ancak buna rağmen, holistik bir eğitim için gerekli temel bazı düsturları dile getirmekten geri durmamıştır. Bununla da yetinmeyip çocuğun öz itibarıyla iyi olduğunu, iyilik yapmaya yatkın yaratıldığını ve bu nedenle çocuğun ruhsal anlamda kendi doğal yapısına göre gelişmesine imkân verilmesi gerektiğini söylemiştir. Çocuğun doğal olarak mutlak manada 'iyi, saf ve temiz' olduğu görüşünü, holistik eğitim anlayışının temel ve

⁴⁹ Bülent Akdağ, "Alternatif Eğitim Modelleri", *Zil ve Tenefüs Dergisi* 6, (Ankara: Algi Yayıncılık, 2006), 34-44.

vazgeçilmez yapı taşlarından biri görüp bu veçhile savunanlar, elbette dönemin ‘her çocuk günahkâr doğar’ şeklinde ifade edilen etkin ve yaygın köktenci görüşünü tümüyle reddetmiştir.⁵⁰

Daha sonraki yıllarda Mario Montessori de, hem eğitim anlayışında hem de kurucusu olduğu okul müfredatlarında çocuk ve doğasına ilişkin görüş ve düşüncelerini izah ederken Rousseau ile aynı çizgide olduğunu açıkça beyan etmiş ve dönemin fundamentalist dindarlarının tepkisini üzerine toplamıştır. Montessori, Rousseau’nun ‘bütün insanlar doğuştan iyidir’ düşüncesine katıldığını açıklamış ancak Hristiyanlıktaki ilk günah inancına uygun düşmeyen bu yaklaşımından dolayı, dönemin dindar kesimlerincede ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.⁵¹

Holistik düşüncenin, Batı topraklarında esasen 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarına denk düşen Romantik dönemde bir hayli faal ve popüler olduğu kabul edilmektedir.⁵² Öyle ki, dönemin eğitim felsefecileri, inançları hakkında bir şeyler yazarken bile holistik uygulamaları deneyimlemekteydi. Neticede bu çalışmalar, şiirsel yazılara ve çağdaş oldukları bazı insanların görüşlerine ivme kazandırmıştır.⁵³

18. Yüzyıl sonlarında yaşamış ‘Novalis’ lakabıyla bilinen Alman şair ve idealist Georg Friedrich Philipp von Hardenberg (1772-1801) de Rousseau gibi Romantik dönemin önemli temsilcilerinden biridir.⁵⁴ Novalis, “çağdaş Hölderlin and Schelling ile beraber Newton gibi bilim adamlarınca ileri sürülen; doğanın, birbiriyle çarpışan ancak kendi içerisinde yaşamdan yoksun bireysel ve rastgele hareket eden parçacıklardan oluştuğu yönündeki mekanistik ve indirgemeci görüş ve iddialara karşı çıkmış”⁵⁵ ve akademik çevrelerin neredeyse tamamını etkisi altına alan ve postmodernizmin temel payandası kabul edilen söz konusu ‘parçacı ve indirgemeci’ (fragmentation and reductionism) düşünce akımları nedeniyle horlanan, dışlanan ve pasifize edilen holistik yaklaşımın yeniden önem ve değer kazanarak canlanmasına vesile olmuş ve duyarlı kesimler tarafından ‘sönmeye yüz tutan holistik ateş korlarını canlandıran adam’ olarak adlandırılarak özel bir iltifat ve itibara layık görülmüştür.

⁵⁰ John (Jack) P. Miller, *The Holistic Curriculum: Second Edition*, Düzeltilmiş ve genişletilmiş baskı, (Toronto, Canada: University of Toronto Press, 2007).

⁵¹ Akdağ, “Alternatif Eğitim Modelleri”, 34-44.

⁵² Jennifer J. Baker, “Natural Science and the Romanticisms”, *ESQ: A Journal of the American Renaissance* 1/4, (Basel, Switzerland : Project Muse, 2007), 387- 412.

⁵³ Mahmoudi , “Holistic Education: An Approach for 21 Century”; Scott H. Forbes, *Holistic Education: An Analysis of Its Intellectual Precedents and Nature*, (Oxford, England: University of Oxford, 1999); Delores S. Harvey, George R. Taylor, and Stephanie Johns Hawkin, *Applying Twelve Different Learning Theories to Improve Classroom Teaching: Ways to Close the Achievement Gap*, (Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 2008).

⁵⁴ Kristin Gjesdal, “Georg Friedrich Philipp von Hardenberg (Novalis)”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalt, (Stanford, CA: Stanford University, 2009).

⁵⁵ Geoff Taggart, “Dewey and the Romanticism of Holistic Education”, *Encounter: Education for Meaning and Social Justice* 14/2, (Brandon, VT : Holistic Education Press, 2001), 17-22.

"Romantizmin en gerçek yanı ve özü, bireysel anı veya bireysel durumu mutlak hale getirmek, evrenselleştirmek ve sınıflandırmaktır"⁵⁶ diyen Novalis'in diğer bir çağdaşı olan Coleridge(1772-1834) ise, dünyanın bir insan zihninde, onu anlayabilmesi ve sanatçının yaratıcı düşüncesinin ortaya çıkmasına olanak sağlayacak en elverişli platformun kurulması için inşa edildiğini söyleyerek Novalis'in bu öncü tespitine önemli bir katkı sunmuştur.⁵⁷

Dönemin bir başka yazar ve filozofu olan ve "Alman edebiyatında çoğunlukla 'Fırtına ve Stres' hareketinin babası olarak bilinen"⁵⁸ ve aynı zamanda holistik bir dünya görüşünü teşvik eden Johann Georg Hamann (1730-1788), 1758'de Londra'da bir dönüşüm deneyiminden sonra dönemin aydınlanma görüşlerini reddederek Tanrı'nın (İncil'in) merkezde olduğu kutsal ve teolojik bir bağlamı, savunageldiği felsefesinin temeline sabitlemiştir.⁵⁹ Hamann, düşüncesini bir adım daha ileriye taşıyarak, Tanrı'nın yaratıcı olarak kabul edilmeksizin salt akıl yordamıyla doğayı anlama ve özümseme çabalarının beyhude olup netice itibarıyla doğanın yanlış anlaşılmasına sebebiyet vereceğini iddia etmiştir.⁶⁰

2.1.2. Afrika ve Doğu Dünyası'nda Holizm (Bütünsellik)

Hayat ve evrene ilişkin görüş ve düşüncelerin holistik felsefe ve bakış açısı ile ilişkilendirilmesi sadece Batı dünyasına özgü bir durum değildir. Dünyanın en eski uygarlıklarına ev sahipliği yapmış Asya, Afrika ve Hint Alt Kıtası'nda bilim, sanat ve kültürel alanları kapsayan tarihsel en basit bir araştırma bile, bu coğrafyada yaşayan insanların inanç ve düşünce sistemlerinin oluşumunda derin ve köklü izler bırakan 'holizm' kavramının, etkin, yaygın ve geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Hatta holistik düşüncenin, söz konusu bölgelerde evrensel bir yapıya bürünerek belirginlik kazandığı da bilinen bir gerçektir. Çin tıp geleneği,⁶¹ geleneksel Hint insan bütünlüğü vizyonu,⁶² kozmosu(evreni), manevi bir bütünlük içinde bir (tek) olarak gören ve her şeyin birbirine bağlı ve bağımlı olmasından dolayı ruhun maddeden ayrı

Henri Peyre, "Romantic Poetry and Rhetoric", *Yale French Studies, 50 Years of Yale French Studies: A Commemorative Anthology* 96/ 1: 1948-1979, (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1999), 29-41.

⁵⁷ Taggart, "Dewey and the Romanticism of Holistic Education", 17-22.

⁵⁸ James C. O'Flaherty, "Some Major Emphases of Hamann's Theology", *The Harvard Theological Review* 51/1, (United Kingdom: Cambridge University Press, 1958), 39-50.

⁵⁹ Ted Kinnaman, "Johann Georg Hamann (1730-1788)", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, t.y.

⁶⁰ O'Flaherty, "Some Major Emphases of Hamann's Theology", 39-50.

⁶¹ John (Jack) P. Miller, "Introduction: Holistic learning", *Holistic Learning and Spirituality in Education: Breaking New Ground*, Ed. John P. Miller vd. (Albany, NY: State University of New York Press, 2005), 1-6; Richard E. Nisbett vd. " Culture and Systems of Thought: Holistic Versus Analytic Cognition", *Psychological Review* 108/2, (Washington, USA: American Psychological Association,2001), 291-310.

⁶² Miller, "Introduction: Holistic learning", 1-6.

düşünemeyeceğine inanan Afrika kültürüne ait görüş ve fikirler,⁶³ Mısır sanatı ve dili,⁶⁴ evrende birlik konusu çerçevesinde şekillenen İlk Amerikan Ulus felsefeleri⁶⁵, Yeni Zelanda yerlisi olan Maori şifacılarının hauora (sağlık felsefesi) ve refah hakkındaki görüşleri⁶⁶ ve İslam'dan önce Hun İmparatorluğu ve Göktürk Devleti gibi bir çok büyük devlet kurmuş Türklere ait Gök Tanrı dini ile bu dindeki kozmoloji yani kainat tasavvuru⁶⁷, bu konuda verilebilecek en güzel örneklerdendir.

Emperyalizmin tüm dünyada, hayatın hemen her alanında etkisini göstermeye başladığı yıllarda bu inanç ve görüşlerin birçoğu Batılı ve Batıcı analitik ve bilimsel sistem ve düşünceler tarafından itibarsızlaştırılıp deyim yerindeyse ıskartaya çıkartılmıştır.⁶⁸ Bununla birlikte, son zamanlarda özellikle felsefe, sağlık ve bilim alanında yaşanan kıpırdanma ve canlanmalar, Batı'nın sistematik dayatmasıyla oluşan tüm düşünsel ve kültürel yapılanmalara karşı ciddi bir başkaldırı, meydan okuma ve hatta sistemik bir müdahaleyi göze alma cesaretine tanıklık etmemizi sağlamıştır.⁶⁹

Bu arada Freeman, holizm kavramının dünya savaşları arasındaki dönemde değişik düşünce okullarında Smuts'a atfedilen özgün düşüncelerin ötesinde bir gelişme kaydettiğine vurgu yaparak holizmin yeniden keşfi ve güçlenmesiyle ilgili bazı yeni görüşler ileri sürmüştür.⁷⁰

Holistik düşünce okulları bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de zaman içerisinde ortaya çıkan yeni gelişmelere bakıldığında farklılıklardan ziyade benzerliklerin hâkim bir unsur olarak algılanıp kabul edildiği görülmektedir. Bir hayli sağlam ve köklü bir dizi prensipten oluşan söz konusu benzerliklerin, onları bir arada tuttuğu bilinen bir gerçektir. "İnsanlar da dâhil evrendeki tüm varlık ve sistemler; müstakil parçalara ayrıştırılırsa (izole edilse) dahi üzerinde inceleme, araştırma ve değerlendirme yaparak bir sonuca varma-

⁶³ Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective", 245.

⁶⁴ Natalie Joyce Letcher, *The Ancient Art of Holistic Thinking: Philosophies of Holism in Ancient Egypt & Greece*, (California, USA: Smashwords Edition, 2015).

⁶⁵ Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective", 245.

⁶⁶ Mason H. Durie, "A Maori Perspective of Health", *Social Science and Medicine* 20/5, (Netherlands: Elsevier, 1985), 483-486; Glenis Tabet Mark & Antonio C. Lyons, "Maori Healers' Views on Wellbeing: The importance of Mind, Body, Spirit, Family and Land", *Social Science and Medicine* 70/11, (Netherlands: Elsevier, 2010), 1756-1764.

⁶⁷ Hikmet Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnançları*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986); Ünver Günay ve Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1997); Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi: Birinci Kısım, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti*, haz. Dr. Ali Duymaz (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2015); İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980); Ali Ahmetbeyoğlu ve Hüseyin Şen, "Eski Türk Dininin Kozmolojisi ve Kozmogonisi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 119/234, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2018), 45-74.

⁶⁸ Mahmoudi, "Holistic Education: An Approach for 21 Century",

⁶⁹ Heinz Ludwig Ansbacher, "Rogers Formative Tendency, Smuts, and Adler - Humanistic Consensus", *Journal of Humanistic Psychology* 18/3, (California, USA: SAGE Publications, 1978) .87-92; Doreen Kronick, "Holism and Empiricism as Complementary Paradigms", *Journal of Learning Disabilities* 23/1, (California, USA: SAGE Publications, 1990), 5-8; Owen, "Holism in the Discourse of Nursing"; Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective".

⁷⁰ Freeman, "Towards a Definition of Holism".

nın ya da anlam çıkarmanın zor ve neredeyse imkânsız olduğu bir bütüne ait kısım ve parçalarıdır"⁷¹ şeklinde ifade edilen ve savunulan bu görüş, yaygın olarak da benimsenen en temel ilkelerdendir. Onlara göre bu parçalar aktif olup birbirleriyle sürekli bir ilişki içerisinde. Birbirine bağlı, bağımlı ve bağlantılı olma durumu benzer şekilde madde için de geçerli olup sürekli bir değişimle ortaya çıkan bu dinamik yapı, bir anlamda zamana değer ve anlam katan dönüşümün de yegâne sebebidir.

Holistik dünya görüşü, sadece beden veya organizmaya değil, çoğu zaman manevi ve dini düşünce biçimleriyle ilişkilendirilerek çok daha büyük bir dünyaya yani evrene odaklanmaktadır. Holizmin özünde, mevcut her şey ve tüm olayların teklik ve birliğinin önem ve gerekliliğine dair özel bir vurgu vardır. Bunun yanı sıra karşılıklı iletişim ve etkileşim, bu farkındalık kapsamında ele alınmaktadır. Buradaki her şey, birbirine bağımlı ve ayrılmaz olarak görülmektedir.⁷² İşte bu nihai ve bölünmez gerçekliğe Hinduizm'de 'Brahman', Budizm'de 'Dharmakaya' ve Taoizm'de 'Tao' denir. Tüm kavram ve kategorileri aştığı için, Budistler buna 'tüm formların toplamı veya toplamına yakın' anlamında 'Tathata-Suchness' de derler.⁷³

Hinduizm'de de, benzer bir vurgudan söz edilmektedir. Temel bir Hindu prensibi, yaratılan her şeyin 'birliğinden' bahsetmektedir. Evrende var olan devasa çeşitliliğin arkasında, bu 'birlik' vardır. Bireysel ruhların arkasında ise, ilahi karakterde bir tek 'Benlik' bulunmaktadır. Sadece insan değil, hayvan hayatı da dâhil olmak üzere tüm yaratılmış yaşam bu bir 'birliği' simgelemektedir. Tek bir kaynaktan geldiği için farklılık ve bölünmeler gerçek değildir. Ortak bir kaynaktan çıkmaya dair bu inanç, elbette bazı etik sonuçlar doğurmaktadır. Bu da bizi bir anlamda saygı, nezaket, anlayış ve uysallığın hâkim olduğu bir dünyaya götürecektir.⁷⁴ Hinduizme ait temel dini metinlerden Vedaların sonunda yer alan ve konuları farklı da olsa; sonsuz nedir? Öz nedir? Öze nasıl ulaşılabilir ve öz nasıl ortaya çıkar? türünden hep aynı temaları işleyen 'İşa Upanişadlar' da bu hususu belirten pek çok ifadeye rastlanmaktadır.

Bu görüşler, diğer kıta geleneklerinde de yankılanmaktadır. Örneğin, Afrika'ya özgü holistik görüşlere göre, kozmos bir tane olup spiritüel bir bütün olarak karşımızda durmaktadır. Her şey birbirine bağlı olduğu için, ruh maddeden ayrı değildir. Afrika holistik düşüncesinde, her şeyin ilahi bir kuvvetle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Onlar, belirli bir amaç uğruna yaratılmış maddenin yaşamla etkileşime girip karşılıklı enerji alışverişinde bulunarak hayatta kaldığına inanmaktadır.⁷⁵

⁷¹ Val Dusek, *Philosophy of Technology: An Introduction*, (Malden, MA: Blackwell Publishing, 2006).

⁷² Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective", 2.

⁷³ Vinod D. Deshmukh , "Neuroscience of Meditation", *The Scientific World Journal* 6, (Kahire, Mısır: Hindawi Publishing Corporation, 2006), 2239-2253.

⁷⁴ Shroff, "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective", 2.

⁷⁵ Molefi Kete Asante & Ama Mazama, *Encyclopedia of African Religion*, Cilt 1, (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009).

Kanada ve Amerika civarında yaşamış, bilinen ilk yerli halkın inanç ve yaşam algısı etrafında şekillenen felsefelerde de benzer yaklaşımlar mevcuttur. Dönemin 'İlk Uluslar' halkasına mensup bu yerli insanlar kendilerini, üzerinde hiçbir tasarruf ve yetkilerinin olmadığı 'Kutsal Çember' yahut 'Yaşam Döngüsü'nün ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Yine, yaşamla aralarındaki dengeyi korumak ve sürdürmek için hem çok dikkatli olmak hem de yoğun bir çaba sarf etmek zorundadırlar.⁷⁶

İnsanlar, geniş ve zengin iklim ve coğrafya koşullarında doğal ve zorunlu bir etkileşim bağlamında hareketli bir yaşam tarzı sürerken sadece fiziksel veya bilişsel değil duygusal, duyuşsal ve psiko-mantık açıdan da her türlü tesire açıktır. Böylece sosyal uyum, kendilerini İlk Milletler topluluğuna dahil gören bir çok yerli halkın kozmo-vizyon anlayışında, bireysel refahı etkileyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu amaca dönük dönemin şifacıları (doktorluk mesleğini icra eden kimseler), sosyal entegrasyonu tesis ve teşvik etmek adına beraber yaşayan tüm insanların birbirlerini arkadaş ya da ailenin bir üyesi gibi görmelerini tavsiye etmektedir. Buradaki bağlantı ve uyum; tüm insan, hayvan ve bitkiler ile yıldız ve gezegenleri de kapsayan yaratılmış her şeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Eski Türk dini hakkında bilgi kaynakları oldukça sınırlı olmasına rağmen komşu kavimlerin⁷⁷ Türkler hakkında verdikleri bilgilerden, Türklerin diktikleri abidelerden⁷⁸ ve geç dönem Arap seyyahların⁷⁹ verdiği malumatlardan faydalanmak suretiyle ele alacağımız eski Türk dini olan Gök Tanrı inancında da tam bir holistik bakış açısı hâkimdir.

Birçok araştırmacıya göre Türkler, toprağa bağımlı bir yaşam anlayışını benimsemediğinden inanç akideleri arasında 'tanrılar' veya 'tanrıçalar' bulunmamaktadır. Bozkır kavimlerinde yaşayan Türkler, Gök Tanrı dinini kabul etmelerine rağmen kutsal evlilikler ile bu evliliklerden olan çocukları dini anlayışlarına dâhil etmemiştir. "Türkler kâinatı bir bütün olarak ele aldıkları için dişi veya erkek olarak nesnelere parçalamamışlardır. Bu durum düşünmemize ve düşündüğümüzü yansıtmamıza yarayan dilimize de yansımış kelimelerde dişi ve erkek ayrımına gidilmemiştir. Bu sebepten dolayı da Türklerde Tanrıça kavramı bulunmamaktadır."⁸⁰

⁷⁶ Linda M. Hunter vd. "Aboriginal Healing: Regaining Balance and Culture", *Journal of Transcultural Nursing* 17/1, (California, USA: SAGE Publication, 2006), 13-22.

⁷⁷ Türklerin eski dini ile alakalı bilgi bulunan en önemli Çin kaynakları, 'Wei shu' ve 'Sui shu' yıllıklarıdır. Daha fazla bilgi için bkz. Ali Ahmetbeyoğlu ve Hüseyin Şen, **a.g.m.**, s.48.

⁷⁸ Konumuzla alakalı bu Göktürk Abideleri şunlardır: Bilge Kagan Abidesi, Kül Tigin Abidesi ve Tonyukuk Abidesi. Daha fazla bilgi için **bkz.:** Ali Ahmetbeyoğlu ve Hüseyin Şen, **a.g.m.**, s.49-52.

⁷⁹ **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, bunların en meşhurlarındandır. (10.Yüzyılda Bağdad'dan, itil Bulgar kaganı Yıltavar'a, Yıltavar'ın halifeden istediği din adamı ve bir miktar paranın ulaştırılması için hareket eden heyette katip olarak çalışan Ahmed ibni Fadlan'ın **er-rihle** adıyla kaleme aldığı seyahat notlarıdır. Türk tarihi hakkında, özellikle de Ortaçağ Türk Tarihiyle ilgili çok değerli bilgiler verir. Ramazan Şeşen tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

⁸⁰ Ahmetbeyoğlu, "Eski Türk Dininin Kozmolojisi ve Kozmogonisi", 48.

Eski Türk dinindeki evren tasavvurunda her şeyin idare edicisi, uyum ve düzenin yaratıcısı ve insanlara nimet bahşedenin 'Tengri(Tanrı)' olduğu sürekli vurgulanmaktadır. "Zira yönetme yetkisi kagana Tanrı tarafından verilmiştir. Göklerin ve âlemin yöneticisi Tanrı'dır. Yerde onun temsilcisi bir nevi gölgesi ise, Türk Kaganıdır."⁸¹ Araştırmacılar, metinlerde geçen 'Tengri' veya 'Teg Tengri' ifadelerini, genellikle; 'Tanrı sadece kendisine benzeyip başka hiçbir şeye benzememektedir. Ve başka hiçbir şey de, O'na asla benzememektedir' şeklinde yorumlamıştır. Kaldı ki bu ifadelerin, İslamiyet'teki 'Vacibu'l-vucud', kendi zatiyla kaim 'Allah' inancıyla aynı anlama geldiği vurgulanmıştır. Buradan yola çıkarak Tanrı'nın her şeyi sevk ve idare ettiği sonucuna varmak mümkündür.

Bu yönüyle Türkler, evrendeki kusursuz düzenin mimarı olan Tanrı'nın varlığı kadar birliğin de önemli olduğunu her fırsatta dile getirerek holistik düşüncelerinde denli tutarlı bir seviyeye sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Nitekim İbn Fadlan Seyahatnamesi'nde, "İtil Bulgar Devleti'ne yaptığı seyahati esnasında güzergâhı üzerinde bulunan Oğuz yurdundan geçmiş ve onlar hakkında; göçebe olduklarını ve güç şartlarda yaşadıklarını bildirmiştir. Ardından şu şekilde devam etmiştir: 'İçlerinden biri zulme uğrar ve sevmediği bir şeyle karşılaşır başını semaya kaldırır ve 'bir Tanrı' der. Bu Türkçede 'bir Allah' anlamındadır. Türkçe'de 'bir', Arapça'da 'vahid'; 'Tanrı' ise 'Allah' karşılığıdır.' şeklinde önemli bir bilgi vermektedir."⁸²

2.2. Kavramsal Arka Plan ve Kuramsal Gelişim

Holistik yaklaşım, bir felsefe değildir. Tarihte eski uygarlıkların hüküm sürdüğü dönemlerde bile popüler olan holizm, derin ve kapsamlı bir içeriğe sahip olup özellikle insan, doğa ve evreni anlama ve anlamlandırma amacıyla kullanılmış kılavuz bir kavramdır. Bireysel farkındalığa yüklediği önem nispetinde kolektif yaşam mücadelesinde tasarlanan başarı hedeflerine ulaşmada sosyal uyum ve dengenin rolüne de vurgu yapmaktadır. Bunu yaparken, varlık boyutunda temaşa edilen dinamik değişim ve dönüşüm sürecindeki mükemmel gelişimin temel nedeni olarak gösterilen etkileşim, iletişim ve bağıntı derinliğini geniş bir biçimde açıklamaktadır. Bu yönüyle nesnel bir karakteristiğe sahip holizm, etimolojik ve semantik açıdan ele alındığında ilk bakışta öne çıkan geniş kavramsal içeriğin arka planında yer alan değişik felsefi kuram, psikolojik hareket, sistem, teori, akım, görüş, düşünce çeşitliliği ve zenginliğiyle gerçekten göz kamaştırmaktadır.

Bu çerçevede, mesela holistik bir eğitimci olan Ron Miller'e göre holizm; alternatif bir eğitim yaklaşımı olarak 1960 ve 1970'li yıllarda Amerika'da baş gösteren entelektüel ve kültürel tatminsizliğin neden olduğu karşı kültür refleksinin doğal bir sonuç ve yansıma-

⁸¹ Ahmetbeyoğlu, "Eski Türk Dininin Kozmolojisi ve Kozmogonisi", 50.

⁸² Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010), 10.

sı olan elit bir toplumsal direnç bağlamında değil, esasen insan tecrübesindeki çeşitlilik ve kişisel gelişim bağlamında öne çıkan manevi konulara bakan yönüyle değerlendirilmelidir.

‘Dünya Çekirdek Müfredatı’ çıkışıyla ünlenen Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcısı Robert Muller, 1985 yılında ‘Barış ve Eğitim’ konulu bir konferansta⁸³ holizmin, insanlığın ihtiyaç duyduğu yeni bir dünya görüşü için (izlenmesi ve uygulanması gereken) ilk emir olduğunu belirterek dikkatlerin bir kez daha holistik bakış açısına çevrilmesine neden olmuştur. O sıralar hızla artan popüleritesiyle evrensel bir olgu haline gelen holizmin, geniş yığınlar tarafından çeşitli araştırma ve çalışmalara konu edilmesi, Muller’in söz konusu tespitinin doğruluğunu adeta pekiştirmiştir. Kaldı ki bu tespit ve izlenimler, hem holistik eğitim hem de Montessori’nin kozmik vizyonuyla büyük oranda uygunluk göstermektedir.

Holistik hareket kısmen özgürlük, bireysellik ve insan potansiyelinin artması bağlamında kişisel bir arayışı temsil etse de, daha geniş bağlamda aralarında “sistem teorisi, integral felsefe, transpersonel psikoloji, kuantum mekaniğinin etkilerine odaklanmış bilimsel teori, ekolojik bilinçlilik, küresellik ve feminizmin olduğu alt yapısı sağlam birkaç felsefi ve kültürel akımın” kaynaşmasını ifade etmekte ve de vurgulamaktadır.”⁸⁴

Benzer bir şekilde, çağdaş holistik eğitimin dayandığı belli başlı felsefe, teori ve dünya görüşünün sayısını altı ile sınırlandıranlar da mevcuttur. Bunlar, “perennial felsefe, yaşam felsefesi, yerli halka ait dünya görüşleri, ekolojik dünya görüşü, sistem teorisi ve feminist düşünce” olarak bilinmektedir.⁸⁵

Bu bakış açısından hareketle, her ne kadar küresel ölçekte etki alanı günden güne artan bir yaklaşım, dünya görüşü ve hareket olarak holizm; Epistemolojik Holizm (Epistemological Holism) veya Onay Holizmi (Confirmation Holism) ve de Semantik Holizm (Semantic Holism) şeklinde iki ana başlıkta kategorize edilse de bu tasnifi, “Gerekçeleştirme Holizmi (Holism of Justification), Sosyal Holizm (Social Holism), Metodolojik Holizm (Methodological Holism) ve Ontolojik Holizm (Ontological Holism)”⁸⁶ olarak detaylandırılanlar da bulunmaktadır.

⁸³ Bu konferans, üyeleri arasında **Holistik Eğitim’in** öncü isimlerinden Ron Miller, Ed Clark, David Purpel, David Marshak, Jack Miller ve diğerlerinin bulunduğu, **Eğitimde Küresel Dönüşüm İttifakı - GATE(The Global Alliance for Transforming Education) ’nin** icra direktörü Philip Snow Gang tarafından düzenlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. “Deep Roots of Holistic Education: An Interview with Philip Snow Gang”, *Library*, <http://www.holisticeducationinitiative.org/library/> (Erişim: 10/10/2020).

⁸⁴ Ron Miller, “Philosophical Sources of Holistic Education”, *Journal of Values Education-Turkey* 3/10, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 33- 40.

⁸⁵ Yoshiharu Nakagawa, *Education for Awakening: An Eastern Approach to Holistic Education (Foundations of Holistic Education Series)*, (Brandon, VT: Resource Center for Redesigning Education, 2000).

⁸⁶ Michael Esfeld, “Philosophical Holism”, **Unity of Knowledge (in Transdisciplinary Research for Sustainability)**, Ed.Gertrude Hirsch Hardon, C.1, Oxford, UK, Eolss Publishers / UNESCO, 2009, s.110-128.

SONUÇ

Hiç kuşkusuz günümüzde; sanattan müziğe, hukuktan ekonomiye, tıp ve eczacılıktan mühendislik ve mimarlığa yahut dil çalışmalarından psikolojik araştırmalara kadar neredeyse tüm felsefi ve bilimsel alanlarda holistik bir dünya görüş ve bakış açısının artan güçlü etkisine tanık olmak, sanılanın aksine olağan bir durum haline gelmiştir. Holizm merkezli araştırmaların sayısal çokluğu yanında bu kapsamda yürütülen akademik ve bilimsel çalışmaların sıkça telaffuz edilmesi de söz konusu entelektüel ilginin sürekli bir artış kaydettiğinin en açık göstergesidir. Bir örnek olarak, holizm ile ilgili konuların, dil ve zihin felsefesine dair tartışmaların odağında yer almaya devam ettiği söylenebilir. Hatta bundan otuz yıl önce, bir holist (bütüncü) olmak, herhangi bir anlam veya içerik bilimi hakkında septik (şüpheli) olmakla aynı kefeye konmaktayken son yıllarda bilişsel bilimin buna tahammül edip edemeyeceği konusunda derin ve heyecanlı bir tartışma gözlemlenmektedir.

Holistik (bütünsel) yaklaşıma ait görüş ve düşüncelerin eğitim alanında ki tezahürünün tespiti, son derece önemli bir husustur. Eğitim ve öğretimde yıllardır çözülemeyen sorunların merkezinde sıkışıp kalanın bir insan olduğu göz önüne alındığında konunun önem ve ciddiyeti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yüksek standartlarda ideal bir yaşam arzulayan bireyden beklenen, holistik yaklaşım müfredatıyla işlevselleştirilmiş okullarda ve ortamlarda içsel farkındalık mekanizmalarını harekete geçirip potansiyel sevgi, şefkat ve coşku gibi manevi dinamiklerle hızlı, yapıcı ve sürdürülebilir bir etkileşime girmek ve elde edilen bilgiyi koruma ve geliştirme konusunda kendini sorumlu hissetmektir. Bu açıdan bakıldığında holistik yaklaşım, bir eğitim dönemi içerisinde öğrencinin tüm yönleriyle bilinmesi ve tanınması, şayet varsa ihmal edilmiş diğer yönlerinin de dikkate alınmasını istemektedir. Böylece holistik yaklaşım eğitim sürecindeki insanı, sadece bilişsel veya duyuşsal yahut fiziksel veya zihinsel olarak tek taraflı değil, ‘the whole child - the whole person’ (her yönüyle çocuk-her yönüyle kişi) prensibine göre çok yönlü olarak eğitmeyi ve yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, Ali - Şen, Hüseyin. “Eski Türk Dininin Kozmolojisi ve Kozmogonisi”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 119/234. (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2018):45-74.

Akdağ, Bülent. “Alternatif Eğitim Modelleri”, *Zil ve Teneffüs Dergisi* 6, (Ankara: Alrı Yayıncılık, 2006): 34-44.

Ansbacher, Heinz Ludwig. “Rogers Formative Tendency, Smuts, and Adler - Humanistic Consensus”, *Journal of Humanistic Psychology* 18/3. (California, USA: SAGE Publications, 1978): 87-92.

Asante, Molefi Kete - Mazama, Ama. *Encyclopedia of African Religion*, Cilt 1. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009.

Baker, Jennifer J. "Natural Science and the Romanticisms ", *ESQ: A Journal of the American Renaissance* 1/4, (Basel, Switzerland : Project Muse, 2007): 387- 412.

Bertalanffy, Ludwig von. *General Systems Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller Inc., 1968.

Clarke, R. H. "Wholistic Education: Toward a Definition and Description", *The 2006 Annual Meeting of the American Educational Research Association*. (San Francisco: 7-11 Nisan, 2006).

Demir, Ömer. "Din Eğitiminde Bütüncül Dünya Görüşü Çerçevesinde Bütünsel Öğrenme". *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1. (Bayburt: 2015): 74-98.

Deshmukh, Vinod D. "Neuroscience of Meditation", *The Scientific World Journal* 6. (Kahire, Mısır: Hindawi Publishing Corporation, 2006): 2239-2253.

Durie, Mason H. "A Maori Perspective of Health", *Social Science and Medicine* 20/5. (Netherlands: Elsevier, 1985): 483-486.

Dusek, Val. *Philosophy of Technology: An Introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2006.

Esfeld, Michael. "Holism and Analytic Philosophy". *Mind* 107/426. (Oxford: Oxford University Press, 1998): 365-380.

Forbes, Scott H. *Holistic Education: An Analysis of Its Intellectual Precedents and Nature*. Oxford, England: University of Oxford, 1999.

Freeman, Joshua. "Towards a Definition of Holism", *British Journal of General Practice* 55/511. (London: Royal College of General Practitioners, 2005):154-155.

Gjesdal, Kristin. "Georg Friedrich Philipp von Hardenberg (Novalis)", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalt. Stanford, CA: Stanford University, 2009.

Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi: Birinci Kısım, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti*, haz. Dr. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

Günay, Ünver - Güngör, Harun. *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.

Hampton, Cynthia. "Overcoming Dualism: The Importance of the Intermediate in Plato's Philebus", *Feminist Interpretations of Plato*, ed. Nancy Tuana. 217-242. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1994.

Harvey, Delores S. vd. *Applying Twelve Different Learning Theories to Improve Classroom Teaching: Ways to Close the Achievement Gap*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 2008.

Hunter, Linda M. vd. "Aboriginal Healing: Regaining Balance and Culture", *Journal of Transcultural Nursing* 17/1. (California, USA: SAGE Publication, 2006): 13-22.

Huxley, Aldous. *The Perennial Philosophy*. England: Collins Fontana, 1959.

Johnston, Derek. *A Brief History of Philosophy. From Descartes to Derrida*. London, Great Britain: Continuum, 2006.

Kafesoğlu, İbrahim. *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

Kapferer, Bruce. "Louis Dumont and a Holist Anthropology", *Experiments in Holism: Theory and Practice in Contemporary Anthropology*. ed. Ton Otto & Nils Bubandt. 187-208. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.

Kinnaman, Ted. "Johann Georg Hamann (1730-1788)", *Internet Encyclopedia of Philosophy*. t.y.

Kronick, Doreen. "Holism and Empiricism as Complementary Paradigms", *Journal of Learning Disabilities* 23/1. (California, USA: SAGE Publications, 1990): 5-8.

Lemkow, Anna F. *The Wholeness Principle: Dynamics of Unity Within Science, Religion, and Society*. Illinois: Quest Books, 1990.

Letcher, Natalie. *Holism in Ancient Egypt and Greece*. Erişim. 14 Eylül 2020. <https://sacredaesthetic.wordpress.com/about/about-natalie/>

Letcher, Natalie Joyce . *The Ancient Art of Holistic Thinking: Philosophies of Holism in Ancient Egypt & Greece*. California, USA: Smashwords Edition, 2015.

Mahmoudi, Sirous v.d., "Holistic Education: An Approach for 21 Century", *International Education Studies* 5/2. (Isfahan-Iran: 2012): 178-186.

Mark, Glenis Tabetta - Lyons, Antonio C. "Maori Healers' Views on Wellbeing: The importance of Mind, Body, Spirit, Family and Land", *Social Science and Medicine* 70/11. (Netherlands: Elsevier, 2010): 1756-1764.

Meyer, Matthew. *Heraclitus on Meaning and Knowledge Legitimation: Unity and Fragmentation in Primary Thinking*. Oxford, United Kingdom: Lambert Academic Publishing, 2010.

Miller, John (Jack) P. *The Holistic Curriculum: Second Edition*. Toronto, Canada: University of Toronto Press, Düzeltmiş ve genişletilmiş baskı, 2007.

Miller, Jack. "Holistic Education: Learning for An Interconnected World", *Education for Sustainability*, ed. Robert V. Farrell & George Papagiannis. 290-309. Oxford, United Kingdom: EOLSS Publishers, 2009.

Miller, John (Jack) P. "Introduction: Holistic learning", *Holistic Learning and Spirituality in Education: Breaking New Ground*, Ed. John P. Miller vd. 1-6. Albany, NY: State University of New York Press, 2005.

Miller, Ron. "Bütüncül Eğitimin Felsefi Kaynakları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/10. (İstanbul: 2005): 33-40.

Miller, Ron. "Holistic Education: A Brief Introduction". *the encyclopaedia of informal education*. Erişim 16 Eylül 2020. <http://infed.org/mobi/a-brief-introduction-to-holistic-education/>.

Miller, Ron. *What are Schools for: Holistic Education in American Culture*. Brandon, VT: Holistic Education Press, 1992.

Miller, Ron. "Holism and Meaning: Foundations for a Coherent Holistic Theory", *Caring for New Life: Essays on Holistic Education (Foundations of Holistic Education Series)*. (Brandon, VT: Resource Center for Redesigning, 2000): 19-40.

McIntosh, Colin. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. England: Cambridge University Press, 2013.

Nakagawa, Yoshiharu. *Education for Awakening: An Eastern Approach to Holistic Education (Foundations of Holistic Education Series)*. Brandon, VT: Resource Center for Redesigning Education, 2000.

Nisbett, Richard E. vd. "Culture and Systems of Thought: Holistic Versus Analytic Cognition", *Psychological Review* 108/2. (Washington, USA: American Psychological Association, 2001): 291-310.

O'Flaherty, James C. "Some Major Emphases of Hamann's Theology", *The Harvard Theological Review* 51/1, (United Kingdom: Cambridge University Press, 1958): 39-50.

Owen, Michael J. - Holmes, Clive A. "Holism in the Discourse of Nursing", *Journal of Advanced Nursing* 18/11. (New York: Wiley Publishing, 1993): 1688-1695.

Peyre, Henri. "Romantic Poetry and Rhetoric", *Yale French Studies, 50 Years of Yale French Studies: A Commemorative Anthology* 96/1: 1948-1979. (New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1999): 29-41.

Richardson, William J. *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*. New York: Fordham University Press, 2003.

Russell, Bertrand. *History of Western Philosophy*. London, United Kingdom: Taylor & Francis Group, 2005.

Singh, Karan. "Education for the Global Society". *Learning: The Treasure Within, The Report to UNESCO of The International Commission on Education for The Twenty First Century*. Paris: UNESCO, 1996.

Scaltsas, Theodore. *Substances and Universals in Aristotle's Metaphysics*. New York: Cornell University Press, 1994.

Schemmann, Michael. "The Holistic Curriculum in Higher Education", *Abai Üniversitesi Yıllık Bilimsel Konferansı*. (Almatı: 30 Nisan 2008).

Shroff, Farah M. "Conceptualizing Holism in International Interdisciplinary Critical Perspective: Toward a Framework for Understanding Holistic Health", *Social Theory & Health* 9/3. (United Kingdom: Palgrave Macmillan Ltd., Ağustos 2011): 244-255.

Smuts, Jan Christiaan. *Holism and Evolution*. Maine: The Gestalt Journal Press, 2013.

Şeşen, Ramazan. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010.

Özcan, Mustafa. "Holistik Bilim". *Kadıköy Düşünce Platformu*. Erişim 3 Eylül 2020. <http://kadikoydusunceplatformu.org/holistik-bilim-mustafa-ozcan-18-07-2012/>

Taggart, Geoff. "Dewey and the Romanticism of Holistic Education", *Encounter: Education for Meaning and Social Justice* 14/2. (Brandon, VT : Holistic Education Press, 2001): 17-22.

Tanyu, Hikmet. *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986.

Varma, Vishwanath Prasad. "Sri Aurobindo and Greek Philosophy", *Philosophy East and West* 10/3-4, (Hawaii: University of Hawaii Press, Ekim 1960 - Ocak 1961): 135-148.

Wilber, Ken. *Sex, Ecology, Spirituality: The Spirit of Evolution*. New York: Shambhala Publications, 1995.